

Livet bakom barrikaderna

Gustavo Bengtsson

2007

*Den spanska revolutionen pågick under brinnande inbördeskrig.
Under några år på 1930-talet förverkligade anarkisterna sin vision om ett rättvis samhälle.*

Spanien har en lång anarkistisk tradition. De första försöken att formulera anarkistisk teori var dock ganska få och individcenterade. Det var i och med att Giuseppe Fanelli, en nära vän till den kände anarkisten Michail Bakunin, år 1868 anlände till Spanien som anarkismen började spridas där på allvar. Fanellis uppdrag var att upprätta en spansk sektion av den nya Internationalen. Trots språksvårigheter lyckades Fanelli få med sig såväl unga arbetare som radikala republikaner i skapandet av sektionen. De senare droppade med tiden av, och anarkismen förankrades framförallt bland arbetare och bönder. Flitigt propagerande, studiecirklar, egna skolor och tidningar gjorde att anarkismen spred sig och hundratals anarkistiska grupper startades. Troligtvis berodde anarkismens framgångar i Spanien också på att det var ett fattigt land vars invånare kände ett starkt behov av att förändra sin situation.

ORGANISERINGEN BÖRJAR

I slutet av 1800-talet talade anarkisterna runt om i Europa om "handlingens propaganda". Med det menades att man genom olika attentat skulle hämnas de kamrater som mördats vid våldsamma strejker och samtidigt provocera fram en revolution. Detta praktiserades även av de spanska anarkisterna. Resultatet blev massarresteringar och godtyckliga avrättningar av anarkister och andra revolutionära arbetare och bönder. I stället för att ena arbetarna delades arbetarrörelsen upp i två läger, där majoriteten ville prioritera kampen för förbättringar i vardagen och på arbetsplatsen framför revolutionen. Även anarkiströrelsen splittrades upp i reformistiska och revolutionära riktningar. Men generellt var anarkisterna misstänksamma mot större organisationer, och de som valde att gå med i fackförbund var få. I början av 1900-talet ändrade många anarkister uppfattning. Bland arbetarna var behovet att organisera sig stort. I samma veva introducerades en ny facklig kampmetod från Frankrike: syndikalismen. Dess avståndstagande från partipolitik och tro på lokalt självbestämmande och direkt aktion tilltalade anarkisterna. År 1910 grundades så den syndikalistiska fackföreningen CNT, Confederación Nacional del Trabajo. Socialistpartiet hade också en fackförening, UGT, Unión General de Trabajadores.

Dessa två fackföreningar, CNT och UGT, var vid denna tid de största i Spanien. I början var stämningen mellan dem god, och under en period talades det om att slå ihop dem. Det faktum att UGT trodde på partipolitik, medan CNT var för direkt aktion, bidrog dock till att sammanlagningen aldrig blev av. När CNT på 1920-talet tackade nej till samarbete med Sovjetunionen, och gav diktaturen skarp kritik, skapades också en djup spricka mellan CNT och Sovjetunionen.

Åren runt 1920 skärptes klassmotsättningarna i Spanien. Arbetsgivare och polis lejde lönnmördare, pistoleros, för att mörda aktiva CNT-medlemmar. Bombattentat iscensattes av myndigheterna för att återigen fylla fängelserna med revolutionära arbetare och bönder. Militanta grupper ur CNT organiserade sig för att hämnas på dem som man ansåg bar ansvaret. Trots att majoriteten av CNT-medlemmarna hade en frihetlig grundsyn ansåg en del anarkister att det inte var tillräckligt. År 1927 grundades Iberiska Anarkistfederationen, FAI. Syftet, förutom att vara ett forum för anarkister, var att bejaka och skydda de frihetliga principer som CNT en gång grundats på. Från ett möte i januari år 1936 rapporteras det att FAI hade cirka 250 anarkistgrupper runt om i landet. FAI:s rapport täckte de grupper som var organiserade efter deras plattform. Men det fanns fler anarkistgrupper, bland annat en anarkistiskt ungdomsorganisation vid namn Juventudes Libertarias, Frihetlig Ungdom.

EN OROLIG TID

Den spanska republiken var ung, och hade på kort tid svängt mellan höger och vänsterregeringar och ren diktatur. Detta påverkade givetvis CNT och övriga fackförbund som ibland var lagliga och ibland fick gå under jord. Läget i Europa på 1930-talet var spänt. Nazistpartiet hade gripit makten i Tyskland och fascisterna i Italien. Dessa gjorde vad de kunde för att hålla nere sin revolutionära arbetarklass. I Spanien vann en enad höger valet år 1933. Fascistiska ungdomsförbund bildades och attackerade, med polisens goda minne, fackförbundens lokaler. Det förekom även öppna eldstrider mellan militanta arbetare och fascister. Så kallade gula fackförbund

(se faktaruta nedan) grundades och agerade strejkbrytare. Till dessa fackförbund anslöt sig den del av arbetarklassen som var djupt religiös och konservativ. Inför valet år 1936 hade den parlamentariska vänstern enats i en folkfront. Den bestod främst av reformistiska socialister, samt några mer radikala element. Men inte desto mindre föraktade Folkfronten anarkisterna och CNT.

STATSKUPP!

En stor del av den extrema högern hade vid det här laget övergett tron på parlamentarismen. De planerade att genomföra en statskupp om vänstern skulle vinna valet. De som planerade statskuppen bestod främst av generaler från spanska armén, men också av män från överklassen, affärsmän och politiker. Ideologiskt var de allt från renodlade fascister, nationalisterna och monarkister till konservativa kristna och kapitalister. Deras gemensamma nämnare var missnöjet med republiken och en rädsla för att arbetarna skulle göra revolution. En av nyckelfigurerna var general Francisco Franco (1892-1973), en nationalist som var känd för sin grymhet. Så vann vänstern valet. Extremhögerens reagerade med en statskupp mot regeringen, som sattes i verket den 19 juli år 1936.

Men fascisterna hade inte räknat med det motstånd som skulle följa. Anarkister hade via kamrater som jobbade hos fascister, till exempel som hembiträden, fått information om det planerade fascistupproret i förväg. CNT och FAI organiserade försvarsgrupper inom de olika syndikaten, och bad regeringen om vapen – men fick inga. Regeringen var rädd för att beväpna de revolutionära grupperna, och tog inte hotet från fascisterna på speciellt stort allvar. Så anarkisterna attackerade militärkaserner och skaffade sig lite vapen på det sättet. Arbetarna tog vad som fanns till hands och gick ut och mötte fascisterna på gatorna.

Fascistupproret slogs på sina ställen ner under mer eller mindre blodiga strider. I de områden där fascisterna segrade började de genast mörda sina politiska motståndare. Många arbetare och bönder flydde då till de områden där vänsterrevolutionärerna segrat. På många håll, framförallt i Katalonien, var anarkisterna i stor majoritet. Här hade också den regionala regeringen för Katalonien varit mindre passiv inför fascisthotet än den nationella regeringen med säte i Madrid. Segern på gatorna var dock främst anarkisternas förtjänst. Och nu tog de chansen att omsätta sina ideal i praktiken. Medan inbördeskriget rasade runt om i landet började frihetliga samhällen byggas upp.

KOLLEKTIVISM I STÄDERNA

I många fall fann sig arbetare utan chefer och fabriksledare då dessa antingen flytt eller gått över till fascisternas sida. De var nu tvungna att klara produktionen och få samhället att fungera smidigt utan chefer och andra högre ämbetsmän. I Barcelona, som var anarkisternas starkaste fäste, hade dessa utropat revolution efter en blodig strid mot fascisterna. Det första man gjorde var att se över tillgång och fördelning av mat samt vård av sjuka och gamla. Genom CNT:s olika livsmedels-, sjukvårds-, hotell- och restaurangsyndikat organiserades exempelvis ett livsmedelsutskott som skötte bespisning till arbetare och inbördeskrigets milissoldater. CNT och FAI (som nu vuxit än närmare varandra och kallades CNT-FAI) utnyttjade inte sitt stora övertag som organisation i Katalonien. I stället valde man att samarbeta med andra antifascistiska organisationer och lät dem delta i kommittéer och utskott som CNT-FAI organiserade. Initiativen till dessa kom direkt från arbetarna själva och inte ovanifrån.

Vad innebar det då att man kollektiviserade exempelvis en fabrik, eller ett företag? På de olika övertagna arbetsplatserna följdes i stort sett samma mönster: Representanter för varje arbetsuppgift, från städare till konduktörer, valdes av sina arbetskamrater. När det var ont om tid valdes företagets fackklubb, som tidigare hade haft till uppgift att studera hur företaget fungerade, till representanter. Dessa stod till svars inför det högsta bestämmande organet, asamblean, vilket innefattade alla anställda på en arbetsplats. Det fanns ibland också en ifrån regeringen tillsatt representant, mest för syns skull.

RATIONALISERINGAR OCH FÖRBÄTTRINGAR

CNT förbättrade arbets säkerheten och arbetsmiljön på de flesta arbetsplatser, samt höjde lönerna, gav sjukpension och semesterersättning. Detta finansierades med de pengar som tidigare gått till chefers och företagsstyrelsers höga löner. De chefer och styrelsemedlemmar som inte anslöt sig till fascisterna gick med på att

bli vanliga arbetare, med samma villkor och löner som dessa. Där det var möjligt sänkte man ofta arbetstiden till 40 timmar i veckan, även om CNT av princip höll på 36-timmarsvecka. Men då tusentals arbetare begett sig till fronterna för att slåss mot fascisternas behövde man arbeta mer. För att minska kostnaderna togs alla mellanhänder och grossister bort och grossistföretagen kollektiviserades.

Livsmedelsutskottet var den enda inhandlaren som försåg detaljhandlarna med varor. Dessa var i sin tur tvungna att redovisa sina lager. De anställda var med och kontrollerade så att inget fusk förekom. Dessutom genomfördes stora rationaliseringar. Man stängde ner fabriker och liknande som var ineffektiva eller ohygieniska, för att koncentrera produktionen på de mest lämpade fabriker som gav lika mycket som innan. Exempel är mejerierna, som i Barcelona rationaliserades ner från 49 stycken till 9. Dessa kunde fortfarande försörja staden med mejeriprodukter. Ett problem som bagarna trots detta stötte på var att man inte hade tillräckligt med brödsäd. Den fanns i regionen Extremadura som nu var i fascisternas våld. Med hjälp av ökad export kunde man till slut finansiera importen av dessa varor. Liknande problem stötte även textilarbetarna på. De utgjorde nästan 40 procent av arbetarna i Katalonien. Ull och lin fanns också främst i Extremadura, men även med tillgång till detta hade behovet inte täckts, då man tidigare importerat dessa varor från utlandet. Ett annat problem var att man i samband med revolutionen fick svårt att exportera de varor som producerades. Varor kunde exempelvis beslagtas i andra länders tullar av fabrikeras forna ägare. Detta resulterade i att man fick gå för halv kapacitet eller helt stänga ner produktionen. Det blev en extra utmaning för CNT som tagit på sig att försörja sina arbetslösa medlemmar.

När den officiella regeringen med säte i Madrid senare i kriget organiserade en folkarmé, underlättades textilarbetet. Bland annat forskades det fram textilier av nya material, som hampa. En bransch som tvärtom gynnades av kriget var bil- och teknikindustrin, då deras kunskap behövdes och uppskattades. Man lade om produktionen för att kunna försörja miliserna med vapen, granater och pansarklädda lastbilar. Kollektivtrafiken var en av de första allmänna tjänster som togs över av arbetare. Förutom CNT deltog även UGT i denna process. De båda fackföreningarna började återigen samarbeta. Företaget som hade hand om kollektivfabriken hette Tranvías, Metro y Autobuses och bestod av tre grenar. CNT och UGT valde att organisera dessa delar var för sig, men fortfarande samordnade.

Trots lönehöjningar på 40 till 100 procent för de med lägst lön, och 10 till 20 procent för dem med högre lön, lyckades man pressa ner resekostnaderna rejält. Samt ge barn och arbets- och krigsskadade frikort. Redan några dagar efter fascistupproret var övertagandet av kollektivtrafiken klart och allt flöt på som vanligt. Spårvagnar, taxibilar och bussar var nu målade i CNT:s färger, svart och rött. Andra delar i staden som genomgick kollektivisering var tele- och kommunikationsnätverken och vatten-, gas- och elverken. I den sistnämnda verksamheten ges exempel på något som genomsyrade denna nya samhällsorganisering - revolutionär disciplin.

Med detta menas att man lyder inte för lydandets skull, utan för att man själv inser det rimliga i påbudet. Då fascistupproret ägde rum pågick en strejk inom vatten-, gas- och elverken. Den 26 juli skickades ett informationsblad om arbetarövertagandet av verken ut, samt en kallelse vilken sa att alla som inte deltog i kriget i någon av arbetarmiliserna, eller på annat sätt var förhindrad att ta sig till sitt arbete nästa dag i vanlig tid, skulle göra det. Så skedde också.

PÅ LANDSBYGDEN

Av tradition var anarkismen på landsbygden autonomt orienterad. Bönder och jordlösa som utnyttjats hårt av mäktiga jordägare för minimal ersättning ville bli självförsörjande. När fascisthotet i en by var avklarat kallade CNT till ett stormöte där man propagerade för kollektiviseringens alla fördelar. Sedan fick invånarna ett dygns betänketid. Dagen efter fick man anmäla sig till kollektivet och bli kollektivist, eller stå utanför som individualist. Det förstnämnda innebar att man gav alla sina pengar, verktyg och produktionsmedel till kollektivet. Det högst personliga fick man givetvis behålla, och man garanterades även en bit trädgårdsland att odla, fjäderfä och en hushållsgris.

Som individualist ställde man sig utanför detta och blev i stället tilldelad så pass mycket mark och kreatur som familjen kunde odla. Dock inte så mycket att det skulle krävas arbetskraft utifrån, eftersom löneslaveriet skulle avskaffas. I byarna fanns ofta en förordning där det klargjordes att vid bevisat sabotage från individualis-

ters sida skulle de anklagade straffas som kontrarevolutionärer så som den revolutionära folkdomstolen i byn ansåg rimligt.

Rationalisering skedde även på landsbygden, både inom jordbruket och på de småindustrier som de lokala hantverkarna skötte. Innan revolutionen hade stora odlingsbara markytor stått orörda då de ägdes av rika herrar. Dessa ytor utnyttjades nu och på sina håll ökade de uppodlade ytorna med upp till 50 procent. Samarbetet som kollektiviseringen innebar gav frukt i form av smarta lösningar. I byn Mas de las Matas var en lösning att när den naturligt bevattnade markytan var uppodlad, odlade man upp de marker som getterna innan betat på, getterna i sin tur flyttades upp högre i bergen där de kunde beta. Intäkterna som kollektiviseringen gav investerade man i modernare jordbruksredskap och maskiner. I de byar där det var möjligt industrialiserades jordbruket.

AUTONOMI OCH SAMARBETE

Arbetet fördelades på frivilligt sammansatta arbetslag som demokratiskt valde varsin representant till den revolutionära kommittén i byn. Dessa hade till en början möte varje kväll för att planera morgondagens arbete. När sedan allt flöt på blev dessa möten färre. Medlemmarna i kommittén arbetade halvt om halvt med jordbruket och det administrativa arbetet. Det förekom dock i större byar, eller små samhällen, att någon person blev tvungen att jobba med detta på heltid. Detta innebar inga privilegier, och om kollektivet förlorade förtroendet för sin representant kunde denne avsättas direkt. Arbetsmoralen var hög. De beslut man tagit gemensamt respekterades djupt. Bönderna var fast beslutna att visa omvärlden att man kunde klara sig bättre utan jordägare.

Det hårda arbetet hade innan varit livsavgörande, och på många ställen var det en norm. Trots rationalisering var fattigdomen fortsatt stor i en del byar. I andra byar där jorden av naturen var lätt att bruka, blev resultatet av de nya maskinerna att man kunde arbeta lite mindre. Man fick möjligheter att skapa små välfärdssamhällen. Trots byarnas autonomi förekom samarbete. Vatten var en gemensam livsavgörande faktor för jordbruket. Man organiserade en vattendomstol som skulle se till att det dyrbara vattnet fördelades någorlunda rättvis mellan byarna. Tvister uppkom ofta, men CNT-FAI menade att med tiden skulle detta egoistiska beteende försvinna. Man hjälpte också varandra med arbetet. Om en by blev klar tidigare än grannbyn, gick man över dit och hjälpte till med det sista.

Byarna delades in i storkommuner, comercas. I Aragonien bildade 600 byar tolv sådana. När CNT senare ville organisera dessa federationer på en regional nivå började invånarna i byarna bli oroliga för att det skulle leda till byråkrati. Men vid en kongress i början av år 1937 drevs förslaget igenom, och en regional kommitté valdes. Det förenklade ekonomin, då las comercas innan hade handlat med Katalonien och Valencia, utan någon koll på de andra byarnas behov. Nu kunde man sköta detta mer rationellt och hjälpa varandra. De rikare byarna hjälpte de fattiga. I större byar och mindre samhällen fanns det ofta en småindustri och handel med hantverkare av olika slag. Detta rationaliserades också. I byn Alcorisa med 4000 invånare hade man en skräddarverkstad, ett snickeri, en kollektiv smedja, ett åkeri, en modernt inredd frisörsalong och så vidare, istället för flera konkurrerande. Boende sågs som en allmän tjänst och murarfacket reparerade hus gratis.

ÅT VAR OCH EN EFTER BEHOV?

Tillvägagångssätten för att avskaffa löneslaveriet hade diskuterats i anarkistiska tidskrifter långt innan revolutionen. Många olika alternativ testades, som produktionsböcker och kuponger. Produktionsboken var ett litet häfte där det man var berättigad till stod inskrivet i förhållande till hur mycket man jobbat. Dessa varor hämtade man ut i den kollektiva buktiken, som det fanns flera av i större samhällen. Dock tilldelades kvinnorna mindre än männen. I efterhand har detta diskuterats, och tolkningen har framförts att det var hemarbetande kvinnor som fick mindre i lön, medan kvinnor som jobbade med samma arbete som männen fick samma lön som de. Barn fick också en viss tilldelning, som sjönk desto fler barn det fanns. Man ansåg att levnadskostnaderna per person var lägre om familjen var stor. Sjuka och gamla fick också en bok. Kuponger testades i byn Esplús med 1100 invånare. Kupongerna delades ut en gång i veckan och cirkulerade i handeln tills nästa utdelning en vecka senare.

Somliga byar försökte införa total kommunism på en gång – ”av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov”. En sådan by var nämnda Alcorisa. En administrerande kommitté organiserades dit kollektivisterna

vände sig för att be om det man behövde, och blev anvisade var man skulle gå för att få ut sina varor. Då kriget gjorde tillgångarna små blev man senare tvungen att ransonera varorna. Det blev också svårt att förse alla efter olika önskningsar, så man införde ett slags mynt som gällde inköp av kläder, skor, kaffe, köksutrustning och tobak. Varje person garanterades också en viss ranson, bland annat 100 gram kött och 40 gram torkade bönor om dagen. Detta menade många anarkister var för stelt och hämmande. Idén att ge varorna poäng testades då. En man fick 450 poäng, en gift kvinna 362, barn (och ogifta!) 167 poäng. Sedan fick man utifrån sina poäng fördela det på de varor man behagade, exempelvis 100 gram kött för 5 poäng eller 500 gram bröd för 4 poäng. Systemet användes också till konsumtion av kläder, skor och hushållsartiklar.

LIVET EFTER ARBETET

Trots all energi det hårda arbetet tog, värderades det sociala livet högt och mycket energi lades på att främja det. Det var gratis att gå på bio och kafé (med begränsad tilldelning). Gratis skolor, lånebibliotek och sjukvård inrättades, ofta i övertagna villor, kloster och kyrkobyggnader. I nästan varje by inrättades ett kulturcentrum där man efter arbetet gick för att spela teater, umgås och roa sig. Klasskillnaderna var borta och ersattes av broderlig och systerlig gemenskap. Félix Carrasquer som levde i Alcorisa berättar i sin bok Herre i sitt eget hus att detta skapade en enorm glädje och att man "gick sjungandes till sitt arbete och kom sjungande tillbaka, och om kvällarna vare det ständigt glädjefest i byarna och på gatorna, ja överallt". Men det fanns också en spänning mellan dem som stod utanför kollektivet och dem som ingick i det. Närvaron av beväpnade milismän och -kvinnor och en misstänksamhet emot individualisterna bidrog till detta. Men det fanns faktiskt också anarkister som valde att inte ingå i kollektivet. Tyvärr är det dåligt med dokumentation av deras levnadsvillkor.

KRIGETS UPPLÖSNING

Vid stadskuppen år 1936 hade fascisterna haft Hitlers Tyskland och Mussolinis Italien som bundsförvanter. De övriga europeiska länderna däremot skrev under ett avtal där de förband sig att inte blanda sig i kriget i Spanien. Detta gjorde det svårt för republiken att skaffa vapen att försvara sig mot fascisterna med. Redan under kriget gick den republikanska Folkfronten, som aldrig gillat anarkisterna, till attack mot kollektiven. De stöddes av Sovjet och fick snart ökat politisk inflytande. Stora delar av medelklassen gick med i det tidigare nästintill obetydliga kommunistpartiet PSCU, som nu nästan svämmade över av nya medlemmar. Folkfronten var noga med att redan innan Sovjets stöd underminera anarkisternas vapeninnehav genom att ge dem sämre och för få vapen. Man vågade inte riskera att anarkisterna skulle bli militärt överlägsna, då de redan var det numerärt. Varför Sovjet som styrde PSCU agerade såhär kan enklast förklaras med att Stalin var orolig för en attack från Tyskland och ville försäkra sig om västvärldens stöd. Detta stöd krävde att Sovjet nu började anpassa sin ekonomiska politik efter kapitalismen.

Vidare var anarkisterna på väg att för alltid bevisa att den auktoritära marxism som Sovjets diktatur stödde sig på var onödig. De sovjetiska vapen som kom till Spanien hamnade alltså inte vid fronterna, där det nu började gå sämre. I stället hamnade de hos de kommunistiska förband som med terror, hot om våld och arresteringar av de revolutionära kommittéerna gjorde att en del skrämdes bort från kollektiven. Men dessa kollektiv valde nya kommittéer och fortsatte sin verksamhet fram till krigets slut. Den 1 april år 1939 stod fascisterna som segrare och de vänsterrevolutionärer som inte hann fl y över till Frankrike föll offer för fascismen. Bara i Barcelona avrättades cirka 500 motståndare varje dag de första veckorna efter krigets slut.

VAD HÄNDE SEN?

Nu följde en 40 år lång diktatur undergeneral Fransisco Franco. Under denna period gjordes dagliga räder hos personer som man misstänkte hade några dokument eller böcker som vittnade om anarkismens dagar i Spanien. Innehav straffades med hårda och långa fängelsestraff, ibland också med döden. Men den spanska anarkismen lyckades fascisterna aldrig förinta. CNT-FAI fortsatte under diktaturen att verka under jord och i exil. Flertalet av de militanter som överlevde kriget och var med om revolutionen har så länge de orkat åkt runt i världen för att berätta om den nertystade spanska revolutionen. Under 1960- och 1970-talen tog denna kvarlevande anti-auktoritära tendens form av stora generalstrejker.

Det hela nådde en topp den 1 januari år 1975. I staden Vitoria hade nästan alla arbetare och deras familjer strejkat i över två månader, och tog då över staden. Vid ett möte i stadens största kyrka den 8 mars, när man vill samla hela arbetarklassen, gick polisen in och misshandlade människor. Efter order om att skjuta för att döda dog fem arbetare, och 120 skadas svårt. Senare samma år dog general Franco. Spanien har sedan dess fungerat som en monarki ledd av en regeringschef. CNT är i dag lagligt, om än med mycket färre medlemmar än under 1920- och 30-talen. Den anarkistiska traditionen är ännu stark i vissa delar av landet. Det finns fortfarande byar som är anarkistiskt organiserade. En av dem är Ruesta, dit svenska SAC brukar anordna studieresor för sina medlemmar varje år.

Det Anarkistiska Biblioteket

Gustavo Bengtsson
Livet bakom barrikaderna
2007

Tidskriften Anarkism 1 Tema Organisering, Anarkistiska Studier

sv.anarchistlibraries.net